

Okuma Üzerine

Çok defa, zihniniz tamamıyla farklı bir konuyla meşgulken, kendinizi istemsizce kelimeleri veya işaretleri okur halde, hatta hepsini gayet doğru telaffuz eder halde bulursunuz. Bu basit okuma işleyişi, yaşamın erken bir döneminde tümüyle istemsiz hale gelir ve itinadan bağımsız olarak gerçekleştirilebilir. Ayrıca, sadece kişisel eğlence için metnin kalanından anlatı kısmını ayırıp almayı ya da diğer bir deyişle, bir kitabı “*hikâye için*” okumayı, okuma diye adlandıramam. Yine de dünyada yapılmakta olan okumaların çoğu tam olarak bu şekilde yapılıyor.

Her yıl, her ay, hatta diyebilirim ki her gün, hiç okumayan insanlar tarafından binlerce kitap satın alınıyor. Onlar sadece okuduklarını sanıyorlar. Sadece kendilerini eğlendirmek, onların deyişiyle “*zaman öldürmek*” için kitap satın alıyorlar; bir-iki saat içinde gözleri tüm sayfaların üstünden geçiyor, bakmakta oldukları şeye dair zihinlerinde bir-iki belirsiz fikir kalıyor ve bunun gerçekten okuma olduğuna inanıyorlar. “*Falanca kitabı okudunuz mu?*” sorusuyla karşılaşmaktan veya birisinin “*Falanca ve filanca kitabı okudum,*” dediğini duymaktan daha olağan bir şey yoktur. Ancak bu insanlar konuşurken ciddi değillerdir. “*Şunu okudum,*” veya “*Bunu okudum,*” diyen bin kişiden, okuduğu şey hakkında duyulmaya değer herhangi bir görüşü ifade edebilecek muhtemelen bir kişi bile yoktur.

Son tahlilde denilebilir ki, bir kitabın içeriğiyle ilgili özgün bir görüş ifade edemeyen hiç kimse, kitabı gerçekten okumuş sayılamaz.

Bir akademisyenin aklında tutması gereken ilk şey, bir kitabın sırf eğlence için okunmaması gerektiğidir. Yarı eğitilmiş insanlar eğlence için okurlar ve bu yüzden suçlanamazlar; gerçekten büyük bir edebiyata ait derin nitelikleri takdir etmekten acizlerdir. Ancak üniversite eğitimi sürecinden geçmiş bir genç, asla sırf eğlence için okumamak üzere kendisini hemen disipline sokmalıdır. Ve disiplin alışkanlığı bir kez geliştirildiğinde, kendisi sırf eğlence için okumayı imkânsız bulacaktır. O zaman, düşünsel gıda elde edemediği her kitabı, yüksek hislerine ve aklına seslenmeyen her kitabı sabırsızca alaşağı edecektir.

Ancak öte yandan, eğlence için okuma alışkanlığı, binlerce insanla birlikte şarap veya afyon içme alışkanlıklarıyla aynı şeye dönüşür.

Şöyle ki; zaman geçirmeye yardımcı olan, aralıksız düş görme halini devam ettiren, zihnin sadece yüzeysel kısımlarını çalıştırıp daha derin duygu kaynakları ile daha yüksek algı melekelerini atıl bırakarak bütün düşünce kapasitesinin eninde sonunda yok olmasına yol açan uyuşturucu bir madde gibidir.

İzin verin, bu tür bir okumayla ilgili gerçeklerin neler olduğunu açıklayayım. Örneğin, genç bir kâtip her gün ofisine giderken ve geri dönerken sadece zaman geçirmek için okur ve okuduğu nedir?

Tabii ki bir roman; roman okumak çok kolay bir iştir ve bir an için dertlerini unutmalarını, günlük rutininin tüm küçük endişelerine karşı zihnini hissizleştirmesini sağlar. Bir-iki gün içinde romanı bitirir; ardından başka bir tanesini alır. Bugünlerde süratle okumaktadır. Yıl sonunda, yüz elli ila iki yüz arasında roman okumuş olur; ne kadar fakir olursa olsun, kitap ödünç veren kütüphaneler sayesinde onun için bu lüks imkân dahilindedir. Birkaç yılın sonunda birkaç bin roman okumuş olur. Peki, okuduklarını sever mi? Hayır; hepsinin neredeyse birbirinin aynısı olduğunu söyleyecektir, ama bu kitaplar, boş zamanı geçirmesine yardım ederler; onun için bir gereksinim olmuşlardır: bu tür okumaya devam edemezse çok mutsuz olacaktır. Sonucun melekelerin uyuşturulmasından başka bir şey olması tek kelimeyle imkansızdır. Binlercesi içinden yirmi otuz kitabın bile adını hatırlayamaz; içerikleriyle ilgili hatırladıkları ise çok daha azdır. Tün bu okumaların sonucu, zihinde bulanıklıktan başka

anlama gelmez. Bu sonuç doğrudandır. Dolaylı sonuç ise zihnin kendisini geliştirmekten alıkonulmasıdır.

Sıkça söylendiği gibi, içinde iyi bir şey barındırmayan hiçbir kitabın mevcut olmadığını söylemek muhtemelen abartılı olur; basitçe bir kitabın iyiliğinin, yazar ne kadar büyük olursa olsun, onun sanatı üzerindeki etkisine nazaran okurun alışkanlıkları üzerindeki etkisine benzersiz biçimde daha bağlı olduğunu söylemek daha iyidir.

İnsanın kendisini eğitmesine yönelik hiçbir şey, okumak için uygun kitap seçimi kadar elzem değil ve hiçbir şey evrensel olarak bu kadar ihmal edilmez. Yetenekli bir insanın ne okuyacağını “bulmak” için zamanını harcaması gerektiği doğru değil. Kolaylıkla, edebiyatın tüm kollarında en iyinin sınırlarına dair gayet doğru bir fikir edinilebilir ve ona en iyi şekilde tutunabilir.

Bu dünyada bir kitabı okuyup da onun edebi değerinin tam olarak ne olduğunu net ve doğru bir şekilde birkaç satırda ifade etmekten daha zor bir şey yok.

Dünyada bunu yapabilen insan sayısı yirmiden fazla değil, çünkü gerekli kapasiteyle birlikte deneyim de muazzam olmak zorunda. Çok azımız, ömür boyu süren bir çalışmadan sonra bile üçüncü veya dördüncü sınıf bir eleştirmen olmayı umabiliriz. Ancak hepimiz okumayı öğrenebiliriz ve bu hiçbir şekilde küçük bir başarı değildir. Büyük eleştirmenler, bunu yapmanın yöntemini, değerlendirmeleriyle en iyi şekilde gösterebilirler.

Yine de nihayetinde eleştirmenlerin en büyüğü halktır; o günün ya da o neslin halkı değil, yüzlerce yıllık halktır; zamanın berbat imtihanına tabi tutulan bir kitap hakkındaki ulusal görüş ya da bireysel görüş birliğidir. İtibar eleştirmenler tarafından değil, yüzlerce yıl boyunca biriken bireysel görüş tarafından verilir.

İyi bir kitabın imtihanı, her zaman, nesiller boyu çalışan bireysel görüşün uyguladığı imtihandan olmalı. Ve bu çok basit bir imtihandır.

Büyük bir kitabın imtihanı, onu sadece bir kere mi yoksa daha fazla mı okumak istediğimizdir.

İkinci seferde, ilk seferdekinden bile daha fazla okumak istediğimiz gerçekten büyük her kitapta ve onu her okuyuşumuzda, yeni anlamlar ve yeni güzellikler buluruz. Eğitilmiş ve gelişmiş beğeniye sahip birinin bir kereden fazla okumaya hevesli olmadığı bir kitap, muhtemelen çok değerli değildir.

Bir süre önce büyük Fransız romancı Zola'nın sanatı üzerine çok zekice bir tartışma yaşanmıştı; bazı insanlar onun mutlak dehaya sahip olduğunu iddia ediyordu; diğerleri ise sadece çok dikkat çekici bir yeteneği olduğunu öne sürüyordu. Tartışma savaşı, tuhaf bir görüş ölçüsüzlüğünü ortaya çıkardı. Ancak ansızın çok büyük bir eleştirmen işi dolandırmadan şu soruyu sordu: “Kaçınız Zola'nın kitaplarından birini ikinci kere okudu ya da okumaya hevesli?” Bir yanıt gelmedi; gerçek berraklaşmıştı. Muhtemelen kimse Zola'nın bir kitabını bir kereden fazla okumaz ve bu, o kitaplarda büyük bir deha ve en yüksek duygu biçimine hakimiyetin olmadığını kesin kanıttır.

Sığ veya yapmacık olan her kitap, yüz bin okur tarafından satın alınsa da asla bir kereden fazla okunmaz. Ancak tek bir bireyin yargısını mutlak kabul edemeyiz.

Bir kitabı büyük yapan görüş, birçok insanın görüşü olmalı. Çünkü en büyük eleştirmenler bile belirli ruhsuzluklara, belirli zevksizliklere sahip olmaya eğilimlidir.

Para yatırmak için özel bir nedenimiz olmadıkça, sadece bir kereden fazla okumak istediğimiz kitapları okumalı, başka kitapları satın almamalıyız.

Dikkat gerektiren ikinci gerçek ise tüm bu büyük kitapların içinde saklı olan değerlerin genel niteliğidir. Onlar asla yaşlanmazlar: gençlikleri ölümsüzdür.

Büyük bir kitap, bir genç tarafından ilk okumada üstünkörü bir seviyenin ötesinde anlaşılma eğiliminde değildir. Sadece yüzey ve anlatı özümser ve beğenilir. Muhtemelen hiçbir genç; ilk okumada büyük bir kitabın niteliklerini göremez. İnsanın böyle bir kitapta olan her şeyi keşfetmesinin birçok örnekte yüzlerce yıl sürdüğünü hatırlayın. Ancak bir insanın yaşam deneyimine göre, metin ona yeni anlamlar sergileyecektir.

18 yaşımızda hoşumuza giden bir kitap, eğer iyi bir kitapsa, 25 yaşımızda çok daha fazla hoşumuza gidecek ve 30 yaşımızda bize yeni bir kitap gibi gelecektir. 40 yaşımızda ne kadar güzel olduğunu daha önce neden fark etmediğimizi merak ederek onu tekrar okuyacağız. 50 ya da 60 yaşımızda aynı hadiseler tekrarlanacaktır.

Büyük bir kitap, okurun zihninin büyümesiyle tam olarak eşit oranda büyür. Shakespeare, Dante ya da Goethe gibi yazarlara ait eserleri büyük yapan, ölüp gitmiş nesiller tarafından bu harikulade gerçeğin keşfedilmesiydi.

Büyük kitapların seçimi her şart altında bireysel olmalıdır. Kısacası, içinizdeki ışığa göre seçiminizi kendiniz yapmalısınız. Çok az insan, edebiyatın farklı farklı türlerine en iyi şekilde ilgi gösterme eğilimi hissedecek kadar çok yönlüdür.

Diğer dillerden İngilizceye çevrilen büyük modern başyapıtlarla ilgili olarak, eğer okuyabiliyorsanız, onları orijinal dillerinde okumanızın daha iyi olduğunu söyleyebilirim. Eğer Goethe'nin *Faust*'unu Almancadan okuyabiliyorsanız, İngilizce okumayın ve *Heine*'yi Almanca okuyabiliyorsanız, kendisinin kontrol ettiği Fransızca düzyazı çevirisi ve İngilizcedeki (çok sayıdaki) nazım çevirileri sizin için yararsız olacaktır. *Faust* bir insanın satın alması, saklaması ve hayatı boyunca defalarca okuması gereken bir kitap.

Fransız oyun yazarları arasında Moliere'i tetkik etmelisiniz; önemi açısından Shakespeare'den hemen sonra gelir. Ancak onu bir çeviriden okumayın. Burada olumlu olarak söylemeliyim ki, Fransızca okuyamayan biri Moliere'i rahat bırakabilir; Moliere'in zekâ ve göndermelerinin inceliğini İngiliz dili yeniden üretemez.

Genç okurlara verilen eski ama kusursuz bir tavsiyeyi tekrarlamaktan daha iyi bir biçimde bu sözleri sonuçlandırabileceğimi sanmıyorum: "*Ne zaman yeni bir kitabın yayımlandığını duyarsanız, eski birini okuyun.*"

Kurguda Doğaüstünün Önemi

Ama şimdi izin verin, size "*ruhani*" kelimesinden bahsedeyim; muhtemelen bazılarınızın tasavvur ettiğinden çok daha büyük bir kelime bu. Eski İngilizcede "tinsel" (spiritual) ya da "doğaüstü" (supernatural) kelimelerini karşılayacak başka kelimeler yoktu; bildiğiniz bu iki tabir İngilizce değil, Latince'dir. Bugün dinin ilahi, kutsal, mucizevi olarak adlandırdığı her şey, eski Anglosaksonlar için ruhani tabiriyle yeterince açıklanıyordu.

İnsanın tini ya da özü yerine ruhu diyorlardı ve dini bilgiyle ilgili her şeyi ruhani olarak adlandırıyorlardı. Yaklaşık iki bin yıldır neredeyse hiç değişmeyen Katolik günah çıkarmanın modern kaidesinde, papaza her zaman, işinin bir babanın yaptığı gibi insanların ruhlarına ve özlerine bakmak olduğu anlamında, "ruhani" baba dendiğini görürsünüz. Papaza hitap ederken, tövbekâr kişi ona gerçekten de "ruhumun babası" der. Buna bağlı olarak, sifata gerçekten çok büyük bir anlamın yüklendiğini göreceksiniz. Doğaüstüyle ilgili her şey onun anlamına dahildir. Bir Hristiyan için Tanrı'nın kendisini bile ifade eder, çünkü Yaşamı Bahşeden'e İngilizcede *Kutsal Ruh* denir.

Eğer ruhlarla ilgili eski moda hikayelere ve teorilere inanmıyorsak bile bugün kendimizin bir ruhu olduğumuzu ve tümüyle akıl almaz olduğumuzu itiraf etmek zorundayız.

Bilgi birikimimiz genişledikçe evrenin gizemi daha da ağırlaşarak ve daha da dehşetli bir hal alarak artık omuzlarımıza yük oluyor ve bu gizem bilhassa ruhani bir gizem.

Tüm bilgi birikimine rağmen dünya hâlâ doğaüstü edebiyatından zevk alıyor ve gelecek yüzlerce yıl boyunca bundan zevk almaya devam edecek. Ruhani, her zaman gerçeğin gölgesini bir miktar temsil eder ve eskiden ruh olarak adlandırılan şeye karşı inançsızlık, insanların o gerçeğe ilgili olana ilgisini asla azaltamaz.

Okura zaman zaman azıcık ruhani bir zevk veremeyen şair ya da hikâye anlatıcısı asla gerçekten büyük bir yazar ya da büyük bir düşünür olamaz. Tüm İngiliz edebiyatında bu kuralın bir istisnasını hiç duymadığımı vurgulamalıyım.

Ve eğer ruhlara inanmıyorsanız, bu düşünce ve duyguları nereden edineceksiniz? Düşlerinizden. Ruhlara ister inanın ister inanmayın, ruhani edebiyatın tüm sanatsal unsurları düşlerinizde mevcuttur ve onları nasıl kullanacağını bilen kişi için bu düşler hakiki bir edebi malzeme hazinesi teşkil eder.

Doğaüstü korku ya da gizemin ele alınışında şair ve hikâye yazarları tarafından ve hatta din hocaları tarafından ulaşılan tüm müthiş sonuçlara, doğrudan veya dolaylı olarak düşler yoluyla ulaşılmıştır. Herhangi bir edebiyattaki herhangi bir mükemmel ruh hikayesini tetkik edin ve orada olaylar ne kadar şaşılmalı ya da alışılmadık görünürse görünsün, azıcık sabırlı bir incelemenin size her birinin farklı zamanlarda, farklı düzenlerde, sizin kendi düşlerinizde vuku bulduğunun ispatı olduğunu göreceksiniz. Sizde bir titreme yaratacaklar. Ama neden? Çünkü size unutmış olduğunuz düşünsel veya duygusal deneyimleri hatırlatıyorlar. Bu kuralın bir istisnası olamaz, mutlak surette olamaz.

Ve günümüzün en romantik edebiyatına geçerken, Gautier'nin “Ölü Aşık Clarimonde”, “Arria Marcella”, “Mumyanın Ayağı” gibi garip ve pek hoş hikayeleri için de aynı şey söylenmeli. En dikkat çekici olanı muhtemelen “Ölü Aşık Clarimonde”dur ama onda, mevcut örneklemelerin amacı bakımından onu fazlasıyla karmaşıklaştıran çift kişilikliliğin tetkiki mevcuttur. Bu nedenle onun yerine “Arria Marcella”dan söz edeceğim.

Birkaç genç öğrenci, yakınlardaki Napoli müzesinde korunan yıkıntıları ve antikaları incelemek için Pompeii şehrini ziyaret ediyorlar. Hepsi klasik edebiyata ve klasik tarihe aşinalar; dahası, gördüklerinin güzelliğini takdir edebilen birer sanatçılar. Yaklaşık iki bin yıl önce meydana gelen volkanik patlama sırasında, birçok insan kül yağmuru altında boğularak helak olmuştur ama vücutları tortuyla kaplandığı için bedenler kalıp içindeymiş gibi mükemmel şekilde korunmuşlar. Bu kalıplardan bazıları bahsi geçen müzede görülür ve bunların biri güzel bir genç kadının vücudunun kalıbıdır. Üç öğrenci arasından en genç olanı bu kalıbı görür ve romantik bir biçimde yüz yıllardır ölü olan kadının gerçek halini görebilmeyi ve sevebilmeyi diler. O gece, arkadaşları uyurken, tek başına düşünme zevki için odasından çıkar ve yıkık şehirde gezinir. Ancak sokağın köşesini döndüğünde, şehrin gündüz görünümünden oldukça farklı görüldüğünü derhal fark eder; evler yukarı doğru uzamış gibi görünmektedir, yeni, parlak ve temiz görünürler.

Bu şekilde gezinirken, birden güneş doğar ve sokaklar insanla dolar; bugünün insanlarıyla değil, hepsi eski Yunan ve Roma kıyafetleri giyen iki bin yıl önceki insanlarla. Bir süre sonra bir Yunan genci öğrenciye sokulur ve onunla Latince konuşur. Öğrenci, yanıt vermeye yetecek kadar Latinceyi üniversitede öğrenmiştir ve gladyatörler ile dönemin diğer eğlencelerini görmesi için Pompeii tiyatrosuna davet edilmesiyle sonuçlanacak bir sohbet başlar. Tiyatrodan önce, birden görmek istediği kadını, sureti Napoli müzesinde korunan kadını görür. Tiyatrodan sonra kadının evine davet edilir ve birden kızın babası sahnede görünene kadar her şey pek hoş gider. Yaşlı adam bir Hristiyan'dır ve kızının ruhu, genç bir adamı bu şekilde kandırması için çok kızgındır. Haç işareti yapar ve hemen zavallı Arria toza dönüşür ve

genç adam kendini Pompeii'nin yıkıntılarında tek başına bulur. Çok güzeldir bu hikâye; ama her ayrıntısı bir düş tetkikidir.

Bu hikâyeden bu kadar çok bahsetmiş olmamın tek sebebi, bence sanatsal düş deneyimi kullanımının en güzel Fransız örneği olmasıdır.

Öyleyse dehşet ve romantizmin sanatsal unsurlarının yanı sıra, düşler kesinlikle bize edebiyattaki ruhani hassasiyetin en içe işleyen ve en güzel niteliklerini sunar. Çünkü sevdiğimiz ölümlerin hepsi arada bir düşlerimizde bize geri dönerler, sanki gerçekten yaşıyorlarmış gibi bakıp konuşuyorlar ve bizim için olmalarını isteyebileceğimiz her şey olurlar. Ölümlerle karşılaşılan bir düşte, her şeyin ne kadar kibar ve güzel olduğunu ama yine de ne kadar gerçek ve ne kadar hakiki gibi görüldüğünü gözlemlemiş olmalısınız. En eski zamanlardan beri ölümlerin bu tür imgelemleri, edebiyatı özverili sevginin en dokunaklı ve en seçkin pasajlarıyla donatmıştır. Bu deneyimi, Avrupa edebiyatının neredeyse tüm eski şiirlerinde buluyoruz; dünyanın tüm destanlarında buluyoruz, üstün şiirin her türünde buluyoruz ve yıllar geçtikçe modern edebiyat ondan daha da çok yararlanıyor. Bu dünyada şimdiye kadar yazılmış olanların hiçbirine katiyen benzemeyen bir destan olan Finlerin *Kalevala'sı* gibi garip derlemelerde bile duygusal anlamda gerçekten güzel olan yegâne pasaj, günahkâr oğluna yardım etmek için ölü annenin -şiirde pek yansıtılmasa da bir düş tetkiki olan- geri dönüşüdür.

Son bir şey daha. Cennet düşlerimiz, edebiyatta, daha güzel bir düş sınıfının bizdeki yansımalarından başka nedir ki? Sevdiğimiz tüm ölümler, uyku dünyasında bizimle tekrar buluşur; baba uzun süredir toprağa gömülü olan çocuğunu, erkek kaybettiği karısını geri alır. Ayrılan aşıklar, bu dünyada imkânsız olan vuslatı bulur; erken yaşta kaybettiğimiz merhum kız kardeşler, erkek kardeşler, arkadaşlar, hepsi eskiden oldukları gibi, eskisi gibi sevgi dolu ve genç ve hatta belki de gerçekte olabileceklerinden daha güzel bir halde bize geri dönerler. Uyku dünyasında yaşlanmak yoktur; ölümsüzlük vardır, sonsuz gençlik vardır. Ve yine ne kadar da yumuşak ne kadar da mutlu her şey; uyanıklık yaşamında bize düşmanca davranan insanlar bile düşlerde sevecen olurlar. Peki cennet bundan başka nedir ki?

Kendi düş yaşamınıza güvenin, onu dikkatle tetkik edin ve ilhamınızı oradan edinin. Çünkü düşler, basit gündelik deneyimin ötesindeki şeylerden söz eden edebiyatta güzel olan ne varsa, hemen hemen hepsinin ana kaynağıdır.

En Yüksek Sanat Meselesi

Yaşama sadakat, en iyi kurgunun bile amacıdır, gerçi hikâyeye kendi içinde doğru olmayabilir veya imkânsız dahi olabilir. Ancak tabii ki sanatın türlerinin neredeyse sayısız olduğu bir gerçektir. Benim yanıtlamak istediğim soru ise şu: *En yüksek sanat biçimi nedir?*

Ahlaki güzelliğin düşünsel güzellikten çok daha üstün olduğuna yönelik Spencer'ın duruşu, bu sorunun yanıtı için tatmin edici bir rehber olmalı. Eğer ahlaki güzellik, mümkün olan en yüksek güzellik biçimi ise, bu durumda mümkün olan en yüksek sanat biçimi de onu ifade eden olmalı.

Kimsenin felsefi bir bakış açısıyla bu önermeleri inkâr edeceğini sanmıyorum. Ancak ahlaki güzelliğin diğer tüm güzelliklere üstün tutulması gerektiği ve en yüksek sanatın mutlaka ahlaki güzelliği ifade etmesi gerektiği yönündeki basit söz zihinde muğlak ve tatmin edicilikten uzak bir izlenim bırakıyor.

Müzik ya da resim ya da heykel ya da şiir ya da kurgunun ahlaki güzelliği nasıl temsil edebileceği sorusunu yanıtlamak çok kolay değil. Ve ahlaki bir amaçla yazılan kitapların hemen hemen her zaman sanat değeri olmayan ve tatmin edicilikten uzak kitaplar olduğunu size çok defa söylememiş miydim?

Bana öyle geliyor ki, bu düğüme bir çözüm, en azından sevgi deneyimi tarafından ortaya koyulur.

Başka bir insanı sevmek gerçekten ahlaki bir deneyimdir, bununla birlikte bu gerçek çok yaygın biçimde görmezden gelinir. Diyebilirsiniz ki, hepsi çok güzel, kötü bir insanı sevmek ya da bir amaç ve nefis uğruna sevmek nasıl ahlaki bir deneyim olabilir?

Duygunun bencil yüzünün hiçbir önemi olmadığını ve sevilen kişinin iyi ya da kötü ya da orta olmasının da hiç önemi olmadığını söyleyerek yanıt vereyim. Demek istiyorum ki, deneyim, ahlaki yüzü açısından, koşullarının ahlaksızlığından hiç etkilenmez.

Elbette kötü bir insanı sevmek büyük bir talihsizlik ve büyük bir aptallıktır; ama talihsizliğe ve aptallığa rağmen, erdemli bir tabiat için muazzam öneme sahip olan belirli bir ahlaki deneyim de beraberinde çıkagelir. Deneyim, şairlerin ve filozofların çok azının üzerine kafa yordığı bir şeydir; yine de deneyimin yegâne önemli, fevkalade önemli parçası şudur: Ani bir özverlilik dürtüsü. Çünkü normal bir insan yaşamında her sevgi ihtirasının iki yüzü vardır. Bir yüzü bencil; daha güçlü olan diğer yüzü ise özverilidir.

Diğer bir deyişle, başka bir insanı gerçekten sevmenin ilk sonuçlarından biri, o kişinin uğruna ölmeye, her şeye göğüs germeye, sevilen kişinin iyiliği için zor veya tehlikeli olan her girişimde bulunmaya yönelik ani bir arzudur.

Fiziksel ve ahlaki güzellik arasında olası bir ilişki var; ama bugün bu, kusurlu dünyamızda sık fark edilen bir ilişki gibi görünmez. Sanırım düşünsel güzellik şefkatimizi asla alevlendirmez ama takdirimizi alevlendirebilir.

Hepsinin en yükseği olan ahlaki güzellik ise sahiden özverili eylemin üstün bir kaynağı olmuştur; ama insanların zihnini en başta insanüstü ideallere, nadiren de bir insanın, bir bireyin sözleri ya da eylemlerine sürüklemiştir. İtiraf etmeliyiz ki, bir insanda daha yüksek olan güzellik biçimlerine nazaran daha düşük olanları algılamaya çok daha hazırız.

Özverililik nasıl ki güçlü bir şefkatin gerçek imtihanıysa, aynı şekilde en yüksek sanat türünün de gerçek imtihanı olmalıdır. Bu sanat sizi asil ruhlu hissettiriyor mu, kendinizi feda etmeye gönüllü yapıyor mu, soylu bir girişimde bulunmaya heveslendiriyor mu? Eğer öyleyse, en yükseğine değilse bile, sanatın daha yüksek bir sınıfına aittir. Ancak bir sanat eseri ister heykel ister resim ister şiir, isterse de piyes olsun, bizi henüz onu görmemişken olduğumuzdan daha sevecen, daha asil ruhlu, ahlaki olarak daha iyi hissettirmiyorsa, o zaman söylemeliyim ki, ne kadar zekâ dolu olursa olsun, sanatın en yüksek biçimlerine ait olamaz.

Bu ifadeyle, Yunan heykeli gibi, İtalyan resmi gibi sanatları katıyen kötülemiyorum, asla.

Yüce müziğin etkisi gibi mükemmel heykelin ve mükemmel resmin etkisi de kendimizi dostlarımıza karşı daha sevecen, eylemlerimizde daha özverili, tutkularımızda daha yüce hissettirmeye yöneliktir. Sanat bu etkiye sahip olmadığında, bunun nedeni çoğu zaman insanın sanatının kötü olması değil, tabiatının zayıf olmasıdır. Ancak geçmişte var olmuş herhangi bir sanat, mümkün olan en yükseği olarak adlandırılabilir mi, bilmiyorum. Mümkün olan en yükseği, bence, fiziksel idealleri değil, etik idealleri ve etkisi bütünüyle ahlaki bir coşkunluk olanları ele alan olmalıdır.

Heykel, resim, müzik, zannediyorum ki, bu sanatlar asla benim kastettiğim anlamdaki en yüksek sanat olamazlar. Ancak piyes, şiir, büyük aşk hikayesi veya kurgu, diğer bir deyişle büyük edebiyat, en üstün olabilir ve büyük ihtimalle gelecekte olacaktır.

Biçime İstinaden Romantik ve Klasik Edebiyat Üzerine

Klasik duruş edebiyatta aşırı muhafazakarlığı temsil ediyordu ve nitekim birkaç kelimeyle ifade edilebilir.

Şiirde de düzyazıda da kendi edebi ifade biçimlerinizi seçme hakkınız hiç yoktur. Deneyimler, bizim buyurduğumuz biçimlerin en iyileri olduğunu ve söylemek zorunda olduğunuz her şeyin bizim kurallarımıza uygun olarak söylenmesi gerektiğini kanıtlamıştır. Bu kurallara uymazsanız, ana dilinize ve edebiyatınıza zarar verirsiniz ve böyle bir zarar karşısında affedilemezsiniz.

İngiltere’de ve aslında modern Avrupa’nın tümünde geleneksel duygunun savaşçıları tarafından yapılan büyük hata, dili sabitlemiş ve mükemmelleştirilmiş, tam olarak evrimleşmiş bir şey olarak niteleme hatasıydı. Eğer modern Avrupa dillerinden herhangi biri gerçekten mükemmel ya da eski Yunan dilinin olduğu kadar bile mükemmel olsaydı, o zaman sahiden muhafazakâr kurallar için iyi bir neden olabilirdi. Bir dil mükemmel dönemine ulaştıktan sonra, dış kaynaklar tarafından bozulma tehdidiyle karşılaşır ve böyle bir zamanda bu gibi bir bozulmayı kontrol etmek için haklı olarak önlemler alınabilir.

Ancak tüm Avrupa dilleri hâlâ büyüme, gelişme, evrim sürecindedir. Bu büyümeyi kontrol etmek, klasikçiliğin zaferinin kaçınılmaz sonucu olacaktır. Bir klasikçiyi, bir *romantiğe* “Yeni bir şey yapmaya çalışma, çünkü daha önce yapılmış olandan daha iyi bir şey yapamazsın” derken tasavvur edebilirsiniz.

Ve romantik şöyle yanıt verir: “İstedığınız şey tüm ilerlemeyi durdurmak. Daha iyisini yapabileceğimi biliyorum ve bunu kendi yolumla yapacağım.”

Tabii ki aynı edebi bölünme her ülkede, daha az olmakla birlikte Avrupa’da da Doğu’da da bulunur. Geçmişin geleneklerini koruma konusunda kaygılı ve bu gelenekleri etkileyebilecek her değişiklikten ödü kopan muhafazakâr bir kanat her zaman olacaktır, çünkü bu kanat gelenekleri sever, güzelliklerinin farkındadır ve yeni olan herhangi bir şeyin asla o kadar güzel ve kullanışlı olabileceğine inanamaz. Ve her yerde, genç, enerjik, kısıtlanmaya tahammülsüz ve şimdiye kadar yapılmış olandan çok daha iyi bir şey yapabileceğinden emin, romantik unsur da vardır. Görüldüğü kadar gariptir ki, bu durum sadece herhangi bir edebi ilerlemenin geliştirebileceği bu çatışan ekoller arasındaki tartışmadan kaynaklanır.

Daha da ilerlemeden, çok ünlü bir Latin atasözüne karşıt bir şey söylememe izin verin -*Medio tutissimus*- “Orta yol en güvenlisidir.”

Edebiyattaki iki belirgin eğilimden bahsetmişken bir öğrencinin amacının aşırılıklardan kaçınmak ve fazla muhafazakâr ya da fazla liberal olmamaya çalışmak olması gerektiğini söylememi bekleyebilirsiniz. Ancak size kesinlikle böyle bir tavsiye vermem. Aksine yukarıda alıntılanan atasözünün bu dünyada şimdiye kadar icat edilmiş en sinsi, en kötücül, en aptalca olan biri olduğunu düşünüyorum. Aşırılıklara, şiddetli aşırılıklara çok güçlü bir inancım var ve ister edebi ister bilimsel, dini veya politik olsun, bu dünyadaki tüm ilerlemelerin sadece aşırılıkların yardımıyla elde edildiğine oldukça eminim. Ancak “yardımıyla” dediğimi unutmayın, yani aşırılıkların tek başına sonuca ulaştıracağını kastetmiyorum; uzlaşmazlık olmalı, ama aynı zamanda muhafazakârlık da olmalı. Atasözünde bulduğum hatayla demek istediğim şey basitçe şudur: bu atasözü, genç bir adam için çok kötü bir tavsiye. Genç bir adama böyle bir tavsiye vermek, ona elinden gelenin en iyisini yapmamasını, sadece yarı seviyede iyisini yapmasını, diğer bir deyişle girişimlerinde yarı gönüllü olmasını söylemeye benzer!

Deneyimli bir yaşlı adam, sakınma veya dikkatle değil, kesinlikle inanç ve bilgiyle orta yoldan nasıl gideceğini öğrenir. Ancak ortalama bir genç için bunu içtenlikle yapmak neredeyse imkânsızdır. Deneyim olmadan, güçlü önyargıların, büyük sevgilerin ve nefretlerin, takdirlerin, tiksintilerin üstesinden gelmesini bekleyemezsiniz. Yaşlı adam tüm bunların üstesinden gelebilir, çünkü çoğu soruyu uygulamalı olarak yüz farklı yönden tetkik etme fırsatı olmuştur. Ayrıca, sabrın her seviyesinin gençlik için imkânsız olduğunu öğrenmiştir. Ve şimdiye kadar

büyük yenilikçileri çıkarırlar yaşlı adamlar olmamıştır; onlar fazlasıyla ihtiyatlı, fazlasıyla bilgililerdir. Yenilikler, korku duymaya yetecek kadar bilmeyen ve düşündüğünden çok daha derin hisseden gençlerin canlılığı, cesareti, fedakârlığı ve duygusal inançlarıyla gerçekleşir. Sahiden de büyük yenilikler muhakemeye değil, hissetmeye başarılır. Ve buna bağlı olarak söylemeliyim ki, genç bilginler için hiçbir şey en iyi duygularının işlenmesinden daha büyük bir amaç olmamalıdır; çünkü gelecekteki kariyerleri için duygular donuk muhakemeden daha önemlidir. Genç adamın, en derinlemesine ilgilendiği konular üzerine düşünme ve konuşma tarzında biraz sakınımsız, biraz ölçsüz, biraz şiddetli olması hayli iyi bir işarettir ve önyargısı olmayan, hiç güçlü bir görüşü olmayan genç bir adamın, zihinde ya da bedende gerçekten canlı bir insan olmadığını söylemeliyim. Orta yolun fazlası kötü bir işarettir.

Ve şimdi belirtilen ilkeyi edebiyata uygulayalım. Edebiyat, genç bir eğitim insanının çok güçlü hissetmesi gereken bir konudur. Bir muhafazakâr mı, yoksa klasikçi mi olmalı? Bir Liberal mi yoksa bir romantik olmalı? Buna şöyle yanıt vereyim: Hangisi olduğu hiç önemli değil; ama kesinlikle kendini taraflardan birine teslim etmeli ve orta yoldan gitmek gibi yarı gönüllü herhangi bir şeyi denememeli. Hiçbir orta yol hareketi şimdiye kadar edebiyat için bir şey başaramadı ve asla bir şey başaramayacak.

Ancak muhafazakarlık çok şey yaptı ve liberalizm daha da fazlasını yaptı; ikisi de bu aralarındaki süregelen üstünlük çekişmesiyle yaptılar. Nihayetinde bu çekişme, gerçek ve değerli orta yolu inşa eden şeydir. Ancak hiçbir orta yol -yani, şimdiye kadar iki ekolün en iyi niteliklerini birleştirmiş hiçbir sistem-basitçe göreceli eylemsizlik durumu anlamına gelen bir orta yol hareketinden doğmamıştır.

Soruya gelince, ben bir romantik mi, yoksa bir muhafazakâr mı olmalıyım? Buna en iyi yanıtı kişinin kendi kalbi verebilir. Bu konuda ne hissediyorsunuz?

Eğer edebiyatın romantik tarafına karşı içten bir takdiriniz ve ilkelerine içten bir inancınız varsa, o zaman romantik olmak sizin görevinizdir. Öte yandan, eğer klasik yöntemlerin ağır güzelliğini daha güçlü hissedebiliyor ve klasik kuralların ulusal edebiyata faydasını ayırımsayabiliyorsanız, o zaman olabildiğiniz kadar geleneksel olmak sizin görevinizdir.

Zaman içinde, daha büyük deneyimlerin sizi her iki yönde de daha hoşgörülü yapacağını göreceksiniz; ama başlangıçta, iki cenahtan birine katılmak çok daha iyidir. Ve hangi tarafı içtenlikle benimserseniz benimseyin, bunu edebiyata hizmet edeceğinize dair tam bir inançla yapabilirsiniz.

Bir buhar motorunda, makinenin hızını kontrol etmek için -tertibatın fazla hızlı çalışmasını önlemek için- tasarlanmış bir parçası olduğunu bilirsiniz. Bu zaptedici aygıt olmadan, bir buhar motoru hemencecik paramparça olurdu. Keza, muhafazakarlık ve klasikçilik de tam olarak belirtilen şekilde faaliyet göstermişlerdir. Değişimlerin fazla çabuk gerçekleşmesini engellemişlerdir. Edebiyat makinesinin paramparça olmasını engellemişlerdir. Öte yandan, kendi başlarına çok az şey başarabilirlerdi.

Uzun bir klasik egemenliği dönemi, edebi durgunluk anlamına gelir. Bu, muhafazakarlığın tüm Avrupa edebiyatlarındaki hikayesidir. Ne zaman fevkalade kuvvetlense, edebiyat bozulmaya veya çoraklaşmaya başlamıştır. Ancak öte yandan, kontrolsüz romantik eğilim de edebi çöküşü yol açar.

Sadece değersiz bir eser yaratma akıbeti yeni bir şeye girişmek çok ciddi bir hatadır, çünkü böyle bir hata tüm liberal hareketi, sağlıklı değişime olan tüm eğilimi tepkiyle karşılayacaktır. Ancak herhangi bir anda, eski kuralları yıkararak büyük değer taşıyan yeni şeyler gerçekleştirebileceğinize dair güçlü bir inancınız olursa, o zaman hiçbir neticeden korkmadan kural yıkmak sizin göreviniz olacaktır.

Avrupa'daki her romantik zafer, oldukça hatırı sayılır bir bedel karşılığında başarılmıştır. Edebiyatın da din gibi, vatanseverlik gibi kendi şehitleri olmalı. İnsanlar, iyi yönde büyük değişiklikler yapmak için kişisel çıkarlarını feda etmeye hazır olmalı. Muazzam güçler her zaman modern Avrupa'nın klasik kanadında sıralanmışlardır. Örneğin, *ilk olarak*, çok büyük kuvveti temsil eden üniversiteler. *İkincisi*, dini unsur; çünkü Avrupa'da din mutlaka her zaman muhafazakâr olmuştur ve edebiyat konusunda, bu muhafazakarlık makul sebepler olmadıkça görülmemiştir. *Ve üçüncüsü*, soyluluğun, aristokrasinin, hatta üst orta sınıfların genellikle diğer muhafazakârlık türleriyle birlikte edebiyata da destek verdiklerini söyleyebilirim.

Ve İngiltere gibi bir ülkede eskiden üniversiteler, kilise ve toplum tarafından hangi kuvvetin temsil edildiğini tasavvur dahi edemezsiniz.

Edebi tarz kadar küçük bir konuda bile, bunların hükümlerine karşı çıkmak gerçekten olağanüstü bir cesaret gerektirirdi. Bu ülkede bir edebi yenilikçinin herhangi bir uygun muhalefetle karşılaşp karşılaşmayacağını bilmiyorum; ama muhafazakârlığın oldukça hatırı sayılır bir gücünün hâlâ Japon edebiyatının belirli bölümleri üzerinde hüküm sürdüğünü düşünmeye sürükleniyorum, çünkü bazı şeylerin iyi neticelerle gerçekleştirilebileceğinde ısrar edilirken, bana bunların geleneklere aykırı şeyler oldukları söylendi. Sanıyorum ki, bu durumun kendisi yeni bir şeye girişmemek için yeterli bir sebep olmayacaktır. Aşırı mükemmel, nadide, her şeyin en iyisi olan neredeyse her zaman bir biçimde geleneğe aykırıdır. Ancak sadece kudretli adamların, devlerin gelenekleri yıktığı doğrudur. Ve bu yüzden ben de İngilizlerinki gibi bir muhafazakarlığın geçmişte edebiyat için çok büyük bir değere sahip olmuş olduğuna inanıyorum. Değişime karşı ortaya koyduğu muhalefet o kadar büyüktü ki, sadece en olağanüstü kişi onu yıkıp geçmeye cesaret etti. Bir kuralın takip edilmesi zor ya da ona uymak yorucu diye kuralı yıkmak bahane değildir. Daha önce de söylediğim gibi, bana öyle geliyor ki genç bir adamın inançları onu edebiyatta bir muhafazakâr ya da bir liberal yapmalı; doğal olarak kendisi geleneksel ya da romantik olmalı. Ancak bu fikri açıklarken, sırf değersiz eserlerin üretimi için kuralları yıkacak kadar edebi eğilimlerinin peşinden gitmenin haklı görüleceğini söylemeye çalışmıyorum. Kişi, belirgin zayıflığının, temsil ettiği ekolü gözden düşürmeyeceği bir şeyi üretmeden, örneğin, beğenisinde, sempatisinde, duygularında romantik olabilir.

Ancak klasik çağın Fransız düzyazısı, şiirden çok daha tekdüzedir ve İngiliz düzyazısının olabileceğinden çok daha tekdüzedir, çünkü İngilizce Fransızcadan daha az mükemmel ve bu nedenle sabitlenmiş kuralların disiplinine daha az tabidir.

Romantizm, kişiliği geliştirmeyi amaçlar; romantizmin her ekolünün amacı, bilinçli ya da bilinçsiz olarak, edebi ifadenin genel bir kuvvetini geliştirmekten ziyade, bireyi geliştirmek olmuştur. Muhafazakârlık bireyi mümkün olduğunca baskılar ve Avrupa'daki tüm klasik ekoller, bireyin pahasına, genel bir edebi mükemmellik türünü geliştirmek veya sürdürmek için çaba sarf etmişlerdir.

Böylece soru, kendi kendisini edebiyatta Kişilik meselesine dönüştürür.

Kişilik nedir? Bu dünyadaki her erkek ya da kadını, dünyadaki diğer tüm erkek ya da kadınlardan farklı kılan belirli bir karakter niteliğidir.

Bireysellik sadece özgünlük anlamına gelir; kişilik ise çok daha fazlasını ifade eder, insan doğasında var olan duygusal veya düşünsel türden tüm ayrımlar kişiliğine aittir.

Yaşamın en alt katmanlarında, insanların alışkanlıklarında, düşüncelerinde ve hislerinde birbirine çok benzer olduklarını görürsünüz. Kişisel farklılıklar fiilen vardır, ama çok güçlü değildir. Kişiliğin bu sınıflarda pek gelişmediğini söyleriz. Farklılıklar arttıkça, daha belirgin ve görünür hale gelirler.

Düşünsel sınıflarda, kişilik öyle bir seviyeye kadar gelişir ki, görüş tekdüzeliği imansızdır; buradaki her insan, diğerleriyle çoğundan farklı düşünür, davranır ve hisseder.

Daha da yukarı çıkabiliriz. Sanat ve müzik değil, ama profesyonel felsefe ve profesyonel bilimin temsil ettiği seçkin zihin sınıflarında, kişilik farklılıkları o kadar büyüktür ki, aynı konunun iki profesörünü tam olarak aynı şekilde düşünürken göremezsiniz ve aralarında, herhangi bir konuda, fikir birliği aşırı derecede zordur.

Dolayısıyla, kişiliğin özellikle daha yüksek düşünsel kültür ve duygusal duyarlılık alanına ait olduğu sonucuna varıyoruz. Edebiyat için önemi üzerinde ise ısrar etmem gerekmiyor. Klasik ekol her zaman kişiliksizliği desteklemiştir; romantik ekol ise her zaman kişiliğin en yüksek ifadesi olmuştur.

Romantik geleneğe ilişkin tercihim ve sempatimi ifade etmenin gayet meşru olduğunu düşünmemin nedeni de budur. Her edebiyatta, iyi yöndeki bütün büyük değişimleri gerçekten yaratan bu gelenektir. Bu, Kişilik ekolüydü ve Kişilik, en yüksek biçiminde, Deha'ya işaret eder. Avrupa edebiyatındaki tüm görkemli isimler roman içindeki isimlerin bu çoğunluğunun romantiklere ait olduğunu göreceksiniz. Klasikçiliği temsil eden bazı büyük İngiliz, Fransız ve Alman isimleri olduğunu inkâr etmiyorum. Ancak bu edebiyatların tarihindeki en yüksek rütbeyi sadece romantiklerin isimleri alır. Örnekleme yoluyla elli isim zikredebilirim; ama bunun gereksiz olacağını düşünüyorum.

Büyük deha, faaliyetini engelleyen her disiplinden vazgeçecek güçtedir; kuralları yıkması mazur görülebilir, çünkü yaktığının karşılığında sunmak için daha iyi bir şeyi vardır. Ancak her insan bir dahi değildir; bu oran muhtemelen bir milyon insan arasından yarım düzinedir. Buna bağlı olarak dahi olmayan, herhangi bir türden belirgin bir yeteneği bile olmayan çok sayıda yazar, saygı duyulan cinsten bir şey üretilip de bu cüretin bedelini ödemedi, kuralları yıkan deha örneğini takip ederek hayli fenalık yapabilir.

Gerçek şu ki, Avrupa'daki binlerce genç, sırf romantizm onlar için en düşük direnç istikametini temsil ettiği için romantik olmak istiyor. Klasik kurallara göre bir şey yapmak, hatırı sayılır miktarda edebi eğitim ve edebi sabır gerektirir. Ve bu kişiler, büyük romantiklerin çoğunlukla kural yıkıcı olmalarına rağmen, kendi: kurallarını koyabilen insanlar olduklarını unutuyor.

Demek istediğim, şu anda hem Avrupa'da hem Fransa'da hem de İngiltere'de, romantik eğilim, hiçbir neden ve hiçbir iyi netice olmaksızın, tüm kuralları bir kenara atmaktadır. Bunu yapmak isteyen kişiler, romantizmi kolaya kaçışla karıştırıyorlar ve başarabildikleri tek şey, edebiyatta genel bir bozulmadır. Bu durum gerçekleştiğinde, klasik bir tepkiye destek olmak, her iyi edebiyat aşığının neredeyse apaçık bir görevi olacaktır, çünkü klasik bir tepki, kaçışa bağlı edebi çöküş için mümkün olan tek çaredir.

Öte yandan, çok fazla klasik disiplinin, on sekizinci yüzyılın ortalarında olduğu gibi, duyguların edebi ifadesinde taşlaşma ya da durgunluğa yol açması durumunda ise mümkün olan tek çare romantik bir tepkidir. Böylece göreceksiniz ki, aynı kişi, oldukça tutarlı bir şekilde, hayatının bir döneminde klasikçiliğin tarafında, diğer döneminde romantizmin tarafında olabilir. Bundan sonra genel olarak bu ifadelerin ne anlama geldiğini açıkça anlayacaksınız. Ve kendi ülkenizin edebiyatında neye işaret ettiklerini sorarsanız, yargıya varmak için benden çok daha yetkinsiniz.

Kaynakça

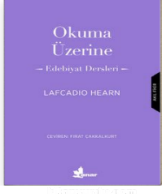
Okuma Üzerine - Edebiyat Dersleri - On Reading

Lafcadio HEARN

Çeviri: Fırat ÇAKKALKURT

Çınar Yayınları: 212

I. Basım: Ekim 2020 (75 sayfa)

Patrick Lafcadio Hearn:

Doğum Tarihi: 27 Haziran 1850, Lefkada, Yunanistan/Ölüm tarihi ve yeri: 26 Eylül 1904, Tokyo, Japonya

Çeşitli ülkelerde yaşayıp muhabirlik yaptıktan sonra Japonya'ya yerleşti. Hayatının önemli bir bölümünü Japon kültürüne adadı. Doğüstü öykülerini bir araya getirdiği Kvoida adlı başyapıtıyla tarihe geçip "Japonya'nın Poe'su" olarak kabul edildi. Hearn, aynı zamanda önemli bir eğitmen ve lise ile üniversitelerde ders veriyordu. Bu derslerin metinlerinden derlediğimiz "Okuma Üzerine"de hem insanın okuma alışkanlıkları hem de doğüstü kurgu, yüksek sanat, romantik ve klasik edebiyat gibi konular ele alınıyor.